

ศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมประวัติของพระพุทธเจ้าตามแนวทฤษฎีและมนุษยนิยม The Comparative Study of Literature on Buddha's History According to Theology and Humanism

บรรพต แคะโฮสง, พูนศักดิ์ กมล

Rattaphol Phrommas, Poonsak kamol

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

Lecturer of Master of Arts Programme in Buddhist Studies

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University,

E-mail : poonsakkamol@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 13 กรกฎาคม 2567

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 7 สิงหาคม 2567

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 7 สิงหาคม 2567

บทคัดย่อ

ประวัติของพระพุทธเจ้าถูกรจนาขึ้นโดยนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาเป็นวรรณกรรมที่เราสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะด้วยกัน คือ 1.พุทธประวัติในเชิงจินตภาพหรือพุทธประวัติแบบทฤษฎี (Theology) 2.พุทธประวัติในเชิงมนุษยนิยม (Humanism) ซึ่งลักษณะแรกจะเห็นได้ในคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาที่นิพนธ์โดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ส่วนลักษณะที่ 2 จะเห็นได้ในหนังสือพุทธประวัติของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ขณะที่หนังสือพุทธประวัติจากพระโอษฐ์ของท่านพุทธทาสภิกขุจะมีทั้งสองแบบ พุทธประวัติแบบทฤษฎีอย่างคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถามีรูปแบบการนำเสนอคล้ายคัมภีร์ลิลิตยนิษฐาของมหายาน โดยมีต้นแบบคืองานนิพนธ์เรื่องพุทธจริตของท่านอัครโฆษาที่เน้นอธิปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้าและเรื่องราวที่เหนือธรรมชาติโดยเน้นสร้างศรัทธาความเชื่อให้เกิดขึ้นแก่พุทธศาสนิกชน ขณะที่พุทธประวัติแนวมนุษยนิยมถือว่า เป็นวรรณกรรมสำคัญเรื่องหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นแนวโน้มวรรณกรรมของสังคมไทยในยุคปฏิรูปพระพุทธศาสนาให้ทันสมัยแบบตะวันตก สิ่งที่ถูกถ่ายทอดออกมาให้ปรากฏในวรรณกรรมขึ้นนี้คือวิธีคิดแบบตะวันตกตามแนวมนุษยนิยมของผู้นิพนธ์สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงอย่างสิ้นเชิงของจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิและจารีตการเขียนพุทธประวัติแบบดั้งเดิม สิ่งที่เหลือให้เราเห็นคือการวิพากษ์วิจารณ์ การตั้งคำถาม การตีความ การวิเคราะห์ ในเชิงเหตุผล และการตัดเนื้อหาที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยศาสตร์สมัยใหม่ นอกจากนั้นยังสะท้อนถึงแนวคิดแบบมนุษยนิยมที่พยายามจะนำเสนอประวัติของพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นบุคคลทางประวัติศาสตร์คนหนึ่ง ไม่ใช่บุคคลศักดิ์สิทธิ์ที่เต็มไปด้วยเรื่องอภินิหาร เมื่อมองในแง่สังคม แนนอนว่าวรรณกรรมชิ้นนี้เป็นผลผลิตแห่งบริบทสังคมไทยยุคนั้น ในขณะเดียวกันก็เป็นความพยายามที่ผู้ประพันธ์จะนำเสนอพระพุทธศาสนาแบบใหม่ไปสื่อสารกับคนในยุคของท่าน การศึกษาเปรียบเทียบพุทธประวัติทั้งสองลักษณะจะช่วยให้เราเข้าใจประวัติและบุคลิกภาพอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้าได้ชัดเจนและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: พุทธประวัติ, เทววิทยา, มนุษยนิยม

Abstract

The history of the Buddha was written up by scholars of Buddhism into literature that we can divide into two types: 1) the life of the Buddha in a poetic style or the life of the Buddha in theological style, 2) Buddha's history in humanism. The first characteristic of this can be seen in the Pathomsambodhikatha written by Somdejphramahasamanachao Kromphraparamanuchitchinoras. As for the second type, it can be seen in the Buddhist biography of Somdejphramahasamanachao Kromphrayavachirayanavarot. Theological history of Buddhism such as the Pathamasambodhātha has a presentation format similar to the Mahayana Lalitvasittra. The prototype is Asavaghosa's writings on Buddhism, which emphasize the miraculous powers of the Lord Buddha and supernatural stories, with an emphasis on building faith and belief among Buddhists. While the humanist history of Buddhism is considered It is an important piece of literature that reflects the literary trends of Thai society in the era of Buddhist reformation to modernize in the Western style. What is conveyed in this work is that the Western humanist way of thinking of the author reflects the complete decline of the Tribhumi cosmology and the traditional Buddhist writing tradition. What is left for us is criticism, questioning, interpretation, logical analysis, and elimination of content that cannot be explained by modern science. It also reflects the humanist concept that attempts to present the history of the Buddha as a historical figure. Not a holy person full of supernatural stories. When looking at social aspects, this piece of literature is certainly a product of the Thai social context of that era. At the same time, it is an attempt by the author to present a new type of Buddhism to communicate with people in his era. A comparative study of the two styles of Buddha's life will help us understand the history and great personality of the Buddha more clearly and completely.

Keywords: Buddha's History, Theology, Humanism

บทนำ

เรื่องราวของพระพุทธเจ้าเป็นเรื่องราวที่น่าประทับใจ เป็นประวัติของมหาบุรุษผู้เป็นศาสดาของพระพุทธศาสนา ซึ่งเรื่องราวทั้งหมดเป็นการแต่งขึ้นในภายหลังการปรินิพพานของพระพุทธเจ้าหลายร้อยปี โดยเฉพาะพุทธประวัติเล่มแรกที่ประพันธ์โดยท่านอศวโฆษคือ “พุทธจริต” น่าจะแต่งขึ้นราว พ.ศ. 600 เนื่องจากในจารีตของพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมนั้นจะไม่นิยมรจนาประวัติของพระบรมศาสดาแยกออกมา แต่จะมีแทรกอยู่ในคัมภีร์พระวินัยปิฎกและคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ซึ่งเป็นการเล่าโดยพระพุทธองค์เอง พระสังคีตการยก็บันทึกเอาไว้ในพระบาลี โดยกระจัดกระจายกันอยู่ตามพระสูตรต่าง ๆ ในยุคปัจจุบันท่านพุทธทาสภิกขุได้จัดรวบรวมและเรียบเรียงใหม่ โดยเป็นข้อความจากพระบาลีล้วน ๆ เรียกว่า “พุทธประวัติจากพระโอษฐ์” ส่วนพุทธประวัติที่แต่งขึ้นใหม่นั้นจะมีการสอดแทรกเรื่องเล่า ความเชื่อ ความคิดเห็นของผู้แต่งเข้าไปด้วย ซึ่งพุทธประวัติที่แต่งขึ้นใหม่นั้นล้วนอาศัยข้อมูลมาจากคัมภีร์พระบาลี

เป็นต้นเรื่องพร้อมกับเสริมเพิ่มเติมเรื่องราวที่เป็นอภิปาฏิหาริย์เข้าไปเพื่อให้เกิดความศรัทธาปาสาทะ ความเลื่อมใสให้แก่ผู้อ่านในยุคต่อมา ซึ่งพุทธประวัติที่แต่งขึ้นใหม่นี้เราสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะด้วยกันคือ 1. พุทธประวัติเชิงจินตกวีหรือเชิงเทววิทยา (Theology) 2. พุทธประวัติเชิงประวัติศาสตร์หรือเชิงมนุษยนิยม (Humanism) ซึ่งในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทมีวรรณกรรมที่พรรณนาประวัติของพระพุทธเจ้าคือ ปฐมสมโพธิกถา เป็นวรรณกรรมที่มีหลายสำนวนด้วยกัน เช่น สำนวนล้านนา สำนวนล้านช้าง และสำนวนสยามที่นิพนธ์โดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ภาษาที่แต่งก็มีทั้งสำนวนภาษาบาลีของล้านนา หรือสำนวนภาษาไทยของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ผู้เขียนขอเรียกสำนวนนี้ว่าพุทธประวัติเชิง จินตกวี เป็นวรรณกรรมที่ผู้รจนานำเสนอเรื่องราวตลอดทั้งบุคลิกลักษณะของพระพุทธเจ้าว่ามีโฉมมนุษย์ธรรมดา แต่มีลักษณะเป็นเทพเจ้าที่ประทับอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิตและถูกอัญเชิญให้เสด็จอุบัติลงมาเกิดเป็นมนุษย์เพื่อแสวงหาสังขารมโปรดสรรพสัตว์ ดังนั้นเรื่องราวของพระองค์ตั้งแต่ประสูติ ตรัสรู้ ปรีณิพพานจึงเต็มไปด้วยปาฏิหาริย์ ซึ่งเรื่องราวที่เต็มไปด้วยปาฏิหาริย์เหล่านี้เกิดจากจินตนาการของผู้ประพันธ์ที่มาจากการศึกษาเรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในพระคัมภีร์ ทั้งคัมภีร์ขั้นต้นคือคัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์ชั้นรองคือ อรรถกถา ภิกขา อนฎีกาและคัมภีร์ปกรณ์วิเสส โดยผู้รจนาดำเนินการแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้าผู้เป็นมหาบุรุษและเป็นศาสดาเอกของโลก

ในขณะเดียวกันผู้เขียนเรียกวรรณกรรมที่ได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์พุทธจริตของท่านอัครโฆษและคัมภีร์ลิลิตวิตรชะของพระพุทธศาสนามหายานว่าพุทธประวัติเชิงเทววิทยา เนื่องจากพระพุทธศาสนามหายานได้แบ่งภาคของพระพุทธเจ้าออกเป็น 3 ประเภทเรียกว่าตรีกาย คือ นิรมาณกาย สัมโภคกายและธรรมกาย นิรมาณกายคือกายที่พระพุทธองค์ลงมาเกิดเป็นมนุษย์ ส่วนสัมโภคกายนั้นเป็นกายที่ประทับอยู่บนสวรรค์ ขณะที่ธรรมกายเป็นกายแห่งสังขารหรือเป็นกฎของธรรมชาติ เป็นกายที่เป็นแหล่งกำเนิดของโลกและจักรวาลและเป็นกฎที่ควบคุมความเป็นไปของโลกและจักรวาล ซึ่งมีลักษณะเหมือนพระผู้เป็นเจ้า เรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในวรรณกรรมของพระพุทธศาสนามหายานหรือที่ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนามหายานจึงเป็นเรื่องราวที่เกิดจากแนวคิดเรื่องตรีกาย พระพุทธเจ้าที่ปรากฏในประวัติศาสตร์จึงเป็นเพียงนิรมาณกายที่แบ่งภาคมาจากสัมโภคกายและธรรมกายอันมีสถานะที่เป็นนิรันดร์ ดังนั้นเรื่องราวของพระพุทธเจ้าตามแนวของพระพุทธศาสนามหายานจึงเป็นลักษณะพุทธประวัติเชิงเทววิทยา

นอกจากนี้นักปราชญ์ไทยในยุคสมัยที่สังคมไทยได้รับอิทธิพลจากความเจริญก้าวหน้าทางศิลปวิทยาในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance) ของตะวันตก เป็นยุคที่เกิดแนวคิดแบบมนุษยนิยม (Humanism) ที่เน้นแนวความคิดแบบเหตุผลนิยมและประสบการณ์นิยม อันเป็นผลที่ก่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ ดังนั้นเพื่อปรับตัวให้สอดคล้องกับกระแสสังคมตะวันตกที่วิทยาศาสตร์กำลังเฟื่องฟู ชนชั้นนำของไทยก็ดี นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาของไทยก็ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสจึงได้นำเสนอพุทธประวัติในรูปแบบใหม่ที่สอดคล้องกับแนวคิดแบบมนุษยนิยมที่มีพื้นฐานมาจากกลุ่มเหตุผลนิยมและประสบการณ์นิยม พุทธประวัติในแนวนี้นี้ จึงเป็นพุทธประวัติที่ตัดเนื้อหาในส่วนของอภิปาฏิหาริย์ เรื่องราวที่เหนือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ โดยนำเสนอพุทธประวัติในเชิงประวัติศาสตร์ที่พยายามแสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าเป็นมนุษย์มิใช่เทพเจ้า แต่ด้วยอาศัยความเพียรพยายาม พระองค์จึงทรงบรรลุสมาธิโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าผู้รู้เหนืออาสวะกิเลสทั้งหลายทั้งปวง จากเหตุผลที่กล่าวมาทั้งหมดจึงทำให้ผู้เขียนสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและรูปแบบการนำเสนอประวัติของพระพุทธเจ้าของนักปราชญ์ทั้งสองแนว คือ แนววรรณกรรมที่

นำเสนอพุทธประวัติเชิงจินตกวีหรือแนวเทววิทยาของคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรสและแนววรรณกรรมที่นำเสนอพุทธประวัติเชิงมนุษยนิยมของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสและท่านพุทธทาสภิกขุ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างและอิทธิพลที่ปรากฏต่อสังคมไทยในยุคอดีตและสังคมไทยในยุคปัจจุบัน

แนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าของพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน

ผู้ที่เคยศึกษาคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทมาพอสมควร ไม่ว่าจะเป็นพระไตรปิฎก อรรถกถา หรือคัมภีร์ระดับรองลงมาอื่น จะมีความรู้สึกพ้องกันอย่างหนึ่งคือพระพุทธเจ้าที่ปรากฏบนหน้ากระดาษคัมภีร์นั้น ๆ ทรงเป็นมนุษย์ ไม่ใช่เทพหรือผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ พุทธประวัติในความรู้สึกของชาวพุทธเถรวาทคือประวัติของคนคนหนึ่งที่มีความตั้งใจแน่วแน่ และได้ทุ่มเทสติปัญญาและความเพียรพยายามอย่างยิ่งยวดเพื่อไปให้ถึงจุดหมายที่ตนมุ่งหวังไว้นั้น ภาวะของพระพุทธเจ้าเป็นภาวะที่มนุษย์ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ หากว่าเขามีความตั้งใจและความเพียรพยายามเพียงพอ ในทางกายภาพ พระพุทธเจ้าก็เหมือนคนปกติทั่วไป ทรงเจ็บป่วยได้ดังคนธรรมดา ทรงชราแก่เฒ่าดังคนทั่วไป และเมื่อถึงเวลาอันเหมาะสมที่สังขารร่างกายจะต้องแตกดับไปตามธรรมดา ก็ทรงดับขันธเข้าสู่นิพพานเหมือนคนทั้งหลายที่เกิดมาแล้วล้วนต้องตายทุกคน ไม่มียกเว้น ชาวพุทธเถรวาทถือว่า พระพุทธเจ้าแตกต่างจากคนทั่วไปในทางจิตใจและคุณสมบัติอันเป็นนามธรรมเท่านั้น ในทางรูปธรรม พระองค์ทรงมีเนื้อหนังร่างกายที่ตกอยู่ภายใต้กฎแห่งธรรมดา กล่าวคือต้องเปลี่ยนแปลงเจ็บป่วย และแตกสลายได้เมื่อถึงเวลา ดังคนปกติทั่วไป แต่สำหรับชาวพุทธมหายาน พระพุทธเจ้ามิได้มีฐานะเป็นมนุษย์ธรรมดา จริงอยู่ที่หลักฐานในคัมภีร์ระบุว่าพระพุทธเจ้าสถิตตะ โคตรมะ ทรงเจ็บป่วยแก่ชราและตามได้เหมือนคนทั่วไป แต่ทั้งหมดที่กล่าวมานั้นก็เป็นเพียงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับพระกายส่วนหนึ่งของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่านิรมาณกายเท่านั้น พระพุทธเจ้ายังมีพระกายอีกสองส่วน คือ ธรรมกาย กับสัมโมกคกาย พระกายสองอย่างนี้ไม่แก่ชรา ไม่เปลี่ยนแปลงอย่างนิรมาณกายที่อยู่ในโลกมนุษย์

ในคัมภีร์ของฝ่ายเถรวาท ปรากฏหลักฐานบันทึกเอาไว้ว่า พระพุทธเจ้าเคยตรัสเอาไว้ว่า ความ เป็นพระพุทธเจ้าไม่ได้อยู่ที่เนื้อหนังร่างกาย หากแต่อยู่ที่ธรรม ธรรมในที่นี้หมายถึงคุณธรรมทุกอย่างที่ทำให้พระองค์แตกต่างจากคนทั้งหมด ธรรมที่วาทนี้เองคือแก่นหรือสาระของความเป็นพระพุทธเจ้า ดังนั้น ใครก็ตามที่ยึดติดในพระกายภายนอกที่เป็นเนื้อหนัง พระพุทธองค์จึงตรัสว่า คนประเภทนี้แม้จะเกาะ ขายจิวรของพระองค์ก็ไม่เชื่อว่าเห็นพระองค์ ส่วนคนที่มองเห็นคุณธรรมในพระพุทธองค์ หรือเข้าใจ หลักธรรมที่ทรงสอน สามารถนำไปปฏิบัติจนเกิดผลในชีวิต คนประเภทนี้แม้จะไม่เคยเห็นพระกายที่เป็นเนื้อหนังเป็นคนของพระพุทธองค์ ก็ทรงมีพุทธดำรัสว่าเป็นผู้ได้เห็นพระพุทธองค์ดังพุทธภาษิตที่ว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา (ส.ข. 17/216/146) จากที่กล่าวมาข้างต้น ชาวพุทธเถรวาทเมื่อกล่าวถึงพระกายของพระพุทธเจ้า จึงมักจะแยกกล่าวเป็นสองส่วนด้วยกัน คือ พระกายส่วนที่เป็นเนื้อหนัง พระกายส่วนที่เป็นคุณธรรม พระกายอย่างแรกสามารถแตกดับได้ตามกาลเวลา แต่พระกายอย่างหลังไม่มีวันแตกดับ ทุกครั้งที่ชาวพุทธรำลึกถึงพระพุทธคุณ แล้วน้อมใจยึดเอาพระพุทธรูปนั้นเป็นสิ่งกระตุ้นให้กล้าหาญเบิกบาน อดทน ในการทำความดี ก็ถือว่าได้สัมผัสกับพระกายส่วนนี้แล้ว

แต่สำหรับพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน พระพุทธเจ้าทรงมีพระกายสามภาค ดังที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นว่ากายทั้งสามภาคนี้นั้นตรงกับกายในความเชื่อของฝ่ายเถรวาทอยู่สองกาย คือ ธรรมกาย (กายคือธรรม) กับนิรมาณกาย (กายที่เป็นเนื้อหนัง เป็นมนุษย์ในประวัติศาสตร์) ที่มหายานเพิ่มเข้ามาอีกก็คือสัมโมกคกาย จะอย่างไรก็ตาม ส่วนที่ตรงกันก็เป็นเพียงแค่คำเท่านั้น ส่วนความหมายของคำ ฝ่ายมหายานได้ตีความไป

อีกความหมายหนึ่งที่ผิดแผกไปจากความหมายที่เถรวาทเข้าใจ ธรรมกายในทัศนะของฝ่ายมหายาน หมายถึงสิ่งหนึ่งที่ยังดำรงอยู่ชั่วนิรันดร์ สิ่งนี้เป็นสิ่งไร้รูป ปราศจากตัวตนให้สัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัส เราไม่อาจสาวหาที่มาของธรรมกายได้ เพราะธรรมกายไม่มีเบื้องต้น ไม่มีจุดกำเนิดไม่มีผู้สร้าง ธรรมกาย เกิดมีและดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง แม้ว่าจักรวาลจะว่างเปล่า ไม่มีอะไรเลย ไม่มีดวงดาว ไม่มีโลก ไม่มีวัตถุ ไม่มีมนุษย์ไม่มีสัตว์และพืช ไม่มีแสงสว่าง ในภาวะเช่นนั้นธรรมกายก็ยังดำรงอยู่ และจะดำรงอยู่เช่นนั้นเรื่อยไป ไม่มีจุดที่สิ้นสุด ธรรมกายก็เช่นเดียวกัน เกี่ยวข้องกับมนุษย์ในแง่ของการเป็นที่พึ่ง ชาวพุทธมหายานเชื่อว่า พระพุทธเจ้าสถิตธัมมา หรือพระพุทธเจ้าองค์อื่น ๆ ที่เคยมีชีวิตอยู่ในโลกนี้และจะมีต่อไป ในอนาคตมีฐานะเป็นนิรมาณกาย นิรมาณกายนี้หมายถึงการหรือรูปที่ถอยหรืออวตารลงมาจากรูปหรือกายที่เป็นทิพย์ในสวรรค์ กายที่อยู่ในภาคของเทพบนสวรรค์นี้เรียกว่าสัมโมคคกาย ดังนั้นในทัศนะของฝ่ายมหายาน พระพุทธเจ้าสถิตธัมมาที่ทรงมีชีวิตเกี่ยวสรวงสวรรค์อยู่ ณ ดินแดนชมพูทวีปในช่วงหนึ่งของประวัติศาสตร์มนุษยชาติ นั้น หาใช่คนธรรมดาไม่ จริงอยู่ที่พระองค์ทรงปรากฏกายในรูปของมนุษย์ มีเกิด แก่ เจ็บ และตาย ดังมนุษย์ปกติทั่วไป แต่ปรากฏการณ์ทั้งหมดนั้นเป็นเพียงมายาภาพที่ถูกเนรมิตขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับการมีชีวิตอยู่ท่ามกลางหมู่คนที่มีการเกิด แก่ เจ็บ และตาย เป็นธรรมชาติเท่านั้น สัมโมคคกายบนสวรรค์นั้นหาใช่อะไรไม่ หากแต่คือการแสดงตัวของพระธรรมกายจากสิ่งไร้รูปมาเป็นสิ่งมีรูป สรุปลแล้ว พระพุทธเจ้าสถิตธัมมาก็หาใช่อะไรไม่ หากแต่คือธรรมกายนั่นเอง ธรรมกายประสงค์จะช่วยให้สรรพสัตว์ข้ามพ้นสังสารวัฏจึงแสดงตัวเป็นสัมโมคคกายบนสวรรค์ จากนั้นสัมโมคคกายนั้นก็จะอวตารลงมาเป็นนิรมาณกายทำหน้าที่โปรดเวไนยสัตว์ดังที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาแล้วนั้น ธรรมกายนั้นเป็นภาวะหนึ่งเดียว แต่เมื่อแสดงตัวออกในรูปสัมโมคคกาย ธรรมกายสามารถแสดงตัวออกได้หลากหลาย ฝ่ายมหายานนั้นเชื่อว่าจักรวาลนี้ประกอบด้วยอาณาจักรหรือดินแดนย่อย ๆ จำนวนมหาศาล ในแต่ละอาณาจักรนี้จะมีพระพุทธเจ้าคอยทำหน้าที่โปรดเวไนยสัตว์อยู่หนึ่งพระองค์ อาณาเขตภายใต้การปกครองของพระพุทธเจ้านี้เรียกว่าพุทธเกษตร พระพุทธเจ้าในแต่ละพุทธเกษตร ไม่ว่าจะอยู่ในภาคสัมโมคคกายหรือนิรมาณกาย ทั้งหมดล้วนแต่เกิดออกมาจากธรรมกายอันเดียวกัน พระพุทธเจ้าในแต่ละพุทธเกษตรอาจมีลักษณะและคุณสมบัติผิดแผกกันตามความเหมาะสมในการโปรดสัตว์ในพุทธเกษตรนั้น ๆ แต่นั่นเป็นความแตกต่างภายนอกเท่านั้น (เสถียร โพธิ์นันทะ 2522, 49) พระพุทธเจ้าทั้งหมดเปรียบได้กับน้ำในสถานที่ต่าง ๆ น้ำในสระย่อมมีรูปร่างแตกต่างจากน้ำในคลอง น้ำในคลองอาจมีลักษณะแตกต่างจากน้ำในบึง น้ำในบึงอาจมีรูปร่างลักษณะแตกต่างจากน้ำในแม่น้ำ ความแตกต่างนี้เกิดจากการที่น้ำนั้นต้องปรับตัวให้เข้ากับลักษณะของสระ คลอง บึงและแม่น้ำ แต่โดยสาระอันเป็นเนื้อแท้ของน้ำ น้ำในที่ต่าง ๆ เหล่านี้ก็คือน้ำอย่างเดียวกัน ข้อนี้นั้นใด พระพุทธเจ้าในพุทธเกษตรหนึ่ง อาจมีพระรูปและคุณสมบัติทางกายภาพแตกต่างจากพระพุทธเจ้าในอีกพุทธเกษตรหนึ่ง แต่นั่นก็เป็นความแตกต่างภายนอกเท่านั้น โดยเนื้อแท้พระพุทธเจ้าทั้งสองนี้ล้วนมาจากธรรมกายเดียวกัน ดุจน้ำแม้จะอยู่คนละสถานที่ที่กลั่นเป็นน้ำที่มีเนื้อแท้เป็นชนิดเดียวกันฉนั้น มีข้อที่ควรสังเกตประการหนึ่ง คือ การอธิบายภาวะของพระพุทธเจ้าที่มีตัวตนในประวัติศาสตร์จริง ๆ ว่าสืบสาวมาจากพระพุทธเจ้าที่เป็นเทพบนสวรรค์ แล้วอธิบายต่อไปอีกว่าพระพุทธเจ้าในภาคที่เป็นเทพในสวรรค์นี้ก็เป็นเพียงการเปิดเผยหรือแสดงตัวของสิ่งเร้นลับที่เป็นอมตะ ไร้ตัวตน อีกทีหนึ่ง ค่อนข้างจะพ้องกับแนวความคิดในศาสนาพราหมณ์ในยุคอุปนิษัทอย่างน่าสงสัย แต่เดิมนั้นศาสนาพราหมณ์เริ่มต้นด้วยการนับถือเทพเจ้าประจำธรรมชาติ ภายหลังเทพเจ้าจำนวนหนึ่งในบรรดาเทพเจ้าทั้งหลายก็ได้รับการยกย่องว่าเป็นเทพเจ้าชั้นสูงกว่าเทพอื่น ๆ เทพที่ได้รับการยกย่องนี้ที่เรารู้จักกันดีคือ พระพรหม พระวิष्ณูและพระศิวะ (สุนทร ณ รัชสี 2537, 26).ต่อมา นักปรัชญาฮินดูยุคอุปนิษัทได้อธิบายว่าเทพเจ้าเหล่านี้ต่างก็มีกำเนิดมาจากสิ่งสูงสุดที่เรียกว่าปรมาตมัน

เหมือนกัน ปริมาณมันเป็นสิ่งไร้รูป เป็นต้นกำเนิดของสรรพสิ่งในจักรวาล เทพต่าง ๆ ที่มีบทบาทในโลกมนุษย์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระเวทนั้นเมื่อตกมาถึงสมัยอุปัชฌาย์ล้วนได้รับการอธิบายว่าเป็นเพียงภาคหนึ่งของปริมาณเท่านั้น ภาคดังกล่าวนี้คือภาคมีรูป เป็นภาคที่แสดงตัวออกมาจากภาคไร้รูปอีกทีหนึ่ง ถึงตรงนี้เราคงพอนึกภาพเปรียบออกมาว่า ธรรมกายของมหายานนั้นจะไม่ต่างจากปริมาณในปรัชญาอุปัชฌาย์ ส่วนสัมโภคกายนั้นก็แทบจะไม่ต่างจากภาคมีรูปของปริมาณเช่นพระวิษณุ เป็นต้น ส่วนนิรมาณกายนั้นก็คงพอมองเห็นได้ว่าเหมือนกับภาคอวตารของเทพเจ้าบนสรวงสวรรค์อย่างไรวางอย่างนั้น พระรามเป็นมนุษย์ พระพุทธเจ้าสัทธัตถะก็ทรงเป็นมนุษย์ พระรามเป็นภาคอวตารของพระวิษณุ พระพุทธเจ้าสัทธัตถะก็เป็นภาคอวตารของสัมโภคกาย และพระวิษณุก็คือการสำแดงตนของปริมาณ ในขณะที่สัมโภคกายก็คือการแสดงตัวของธรรมกาย นี่คือการแตกต่างระหว่างทัศนะต่อพระพุทธเจ้าของมหายานกับพระพุทธศาสนานิกายดั้งเดิม

ด้วยพื้นฐานที่แตกต่างกันนี้ มหายานกับเถรวาทจึงมีหลักปฏิบัติที่แตกต่างกันในเรื่องพุทธรัตนะ กล่าวคือ สำหรับชาวพุทธเถรวาท ปัจจุบันพระพุทธรัตนะกล่าวคือตัวพระพุทธเจ้าที่เป็นบุคคลนั้นไม่มีอีกแล้ว การดับขันธของพระพุทธองค์ เราอาจจะคาดเดาด้วยเหตุผลหรือจินตนาการไม่ได้ว่าหลังจากดับขันธเข้าสู่ปรินิพพานแล้ว พระพุทธองค์ทรงอยู่ในภาวะอย่างไร แต่สิ่งที่เราสามารถรู้ได้แน่นอนก็คือ ตัวพระพุทธองค์จะไม่อุบัติขึ้นอีก การปรินิพพานคือการดับสนิท ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอีกต่อไป กระแสชีวิตของพระองค์ที่สืบเนื่องมานับจากอดีตยาวไกลสมัยที่ยังเป็นพระโพธิสัตว์จนกระทั่งถึงพระชาตินี้ได้ดับสนิทลงแล้ว ดังนั้นหากคำว่าพุทธรัตนะหมายถึงตัวพระพุทธเจ้า บัดนี้พุทธรัตนะนั้นก็ไม่มีอีกต่อไปแล้ว เราไม่สามารถหาตำแหน่งที่อยู่ของพระพุทธองค์ได้ภายในจักรวาลนี้ ในปัจจุบันเมื่อเราชาวพุทธเถรวาทรำลึกถึงพระพุทธรัตนะ สิ่งที่เรารำลึกถึงไม่ใช่พระพุทธเจ้าที่เป็นตัวบุคคลในสมัยสองพันห้าร้อยปีก่อน หากแต่คือคุณสมบัติและคุณธรรมทั้งหมดที่มีอยู่ในตัวพระองค์ สิ่งนี้เราถือว่าเป็นตัวแท้ของพระพุทธรัตนะ การบูชาพระพุทธรัตนะก็คือการรำลึกถึงคุณธรรมเหล่านั้นเพื่อน้อมนำให้เกิดศรัทธา วิริยะและความเบิกบาน ปิติที่จะดำเนินตามรอยพระบาทของพระองค์ เราไม่ได้บูชาสักการะตัวพระพุทธองค์ เพราะสิ่งนี้ไม่มีอยู่แล้วในปัจจุบัน ที่กล่าวมานั้นนับว่าตรงกันข้ามกับความเชื่อของชาวพุทธมหายาน สำหรับชาวพุทธมหายาน การที่พระพุทธเจ้าสัทธัตถะเสด็จดับขันธเข้าสู่พระนิพพานนั้นคือการที่นิรมาณกายย้อนกลับคืนสู่ภาวะของสัมโภคกายอีกครั้งหนึ่งเท่านั้น ดังนั้นแม้ในทุกวันนี้พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่ (สมภาร พรหมทา 2534, 7) หากแต่อยู่ในภาวะสัมโภคกายบนสวรรค์เท่านั้นเอง พระพุทธรัตนะไม่ได้หายไปไหน ยังอยู่ครบถ้วนเหมือนสมัยพุทธกาล เวลาที่ชาวพุทธมหายานรำลึกถึงพระพุทธรัตนะ นอกจากจะรำลึกถึงพระพุทธคุณอย่างชาวพุทธเถรวาทแล้ว ยังรำลึกถึงพระพุทธเจ้าในสัมโภคกายบนสวรรค์ด้วย การบูชาพระพุทธรัตนะของชาวพุทธมหายานในปัจจุบันมีความหมายอย่างเดียวกันกับการบูชาพระพุทธรัตนะของชาวพุทธในสมัยพุทธกาล ทั้งนี้เพราะในความรู้สึกของชาวพุทธมหายาน เวลานั้นบนสวรรค์พระพุทธเจ้าในภาคสัมโภคกายยังประทับรับฟังสุขทุกข์ของพุทธบริษัทอยู่ การบูชาพระพุทธรัตนะด้วยความรู้สึกเช่นนี้มหายานถือว่าจะทำให้ความมั่นใจและอบอุ่นใจแก่ศาสนิกได้มากกว่าการบูชาด้วยความรู้สึกว่า สิ่งที่เหลืออยู่นั้นมีเพียงพุทธคุณเท่านั้น

พุทธประวัติเชิงมนุษยนิยม (Humanism)

พุทธประวัติจึงนับว่าเป็นด้านแรกของการศึกษาหลักธรรมคำสั่งสอนในพุทธศาสนา ซึ่งจะมีผลต่อการนำไปใช้ปฏิบัติตาม การแต่งวรรณกรรมแนวจารีตแบบลังกา เช่น ปฐมสมโพธิกถา ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส และชินกาลมาลีปกรณ์ของพระรัตนปัญญาเถระ เป็นการ

นำเสนอพุทธประวัติเพื่อสื่อสารกับคนในสังคมยุคเก่าที่มีโลกทัศน์แบบหนึ่ง โครงสร้างเนื้อหาจึงเต็มไปด้วยเรื่องอภินิหาร ปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติ โดยได้ย่อนเล่าเรื่องการบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ถึง 4 อสงไขยยิ่งด้วยแสนกัปป์ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส 2537 35-61) แต่ในวรรณกรรมเรื่อง “พุทธประวัติ” ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ร.ต.ท. (แสง มนวิฑูร 2540, 156) ปรับเปลี่ยนโครงสร้างเนื้อหาของเรื่องใหม่อย่างชัดเจน โดยได้ตัดทอนเนื้อหาส่วนที่ว่าด้วยการบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ออกไปทั้งหมด แล้วแทนที่ด้วยเนื้อหาข้อมูลที่เป็นเรื่องของโลกนี้ล้วน ๆ คือข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณคดีของสังคม อินเดียสมัยที่เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จอุบัติขึ้น (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส 2557) ดังนั้น พระพุทธเจ้าในวรรณกรรมชิ้นนี้จึงมีฐานะเป็นเพียงมนุษย์ที่เป็นบุคคลทางประวัติศาสตร์คนหนึ่ง ที่สามารถพิสูจน์และประจักษ์ด้วยข้อมูลและหลักฐาน หาใช่บุคคลศักดิ์สิทธิ์ที่เต็มไปด้วยเรื่องอภินิหารไม่ อาจกล่าวได้ว่านี่คือความพยายามที่จะทำให้ประวัติของบุคคลผู้ศักดิ์สิทธิ์ให้กลายเป็นประวัติของมนุษย์ธรรมดา (humanized) คนหนึ่ง ผู้เขียนเรียกรูปแบบการนำเสนอประวัติของพระพุทธเจ้าแบบนี้ว่าแนวมนุษยนิยม (Humanism) วรรณกรรมพุทธประวัติของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสเล่มนี้ คือภาพสะท้อนอิทธิพลของ แนวคิดปฏิฐานนิยม (positivism) ของตะวันตกที่ปัญญาชนสมัยนั้นนำมาใช้เป็นฐานในการศึกษาประวัติศาสตร์ บุคคลสำคัญในยุคนี้คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส โดยเฉพาะเมื่อแนวคิดของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสตั้งอยู่บนฐานของแนวคิดแบบมนุษยนิยม จึงเป็นไปได้ที่เรื่องลึกลับเหนือเหตุผลจะเข้ามาแทรกอยู่ในงานของพระองค์ พระองค์ได้วิจารณ์เนื้อหาพุทธประวัติแนวจารีตที่มีลักษณะเป็นเชิงเทววิทยาที่เกี่ยวกับเรื่องอภินิหารว่ามีทั้งส่วนที่เป็นแก่น ทั้งส่วนที่เป็นเปลือกกระพี้ที่คนรุ่นหลังแทรกปนเข้ามา ดังนั้นผู้ศึกษาต้องอ่านอย่างใคร่ครวญและใช้วิจารณ์ญาณอย่างรอบครอบ ให้เลือกเอาเฉพาะ ส่วนที่เป็นแก่นเท่านั้น ดังข้อความที่ว่า “เป็นธรรมดาของเรื่องที่มีผู้สนใจ และนำสืบกันมานาน ย่อมมีเปลือกกระพี้เข้าแทรกปน... เรื่องพุทธประวัติก็ย่อมเป็นเช่นนั้น... พึงเลือก ถือเอาแต่ใจความ เหมือนจะบริโภคผลไม้ไม่มีเปลือกหนา ควรปอกเปลือกปล่อนเอาแต่เนื้อใน ก็จะเป็นบริโภคกลืนลงคอ” (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส 2557) คำถามที่ว่าอภินิหารในพุทธประวัติมีมาได้อย่างไร พระองค์ทรงวินิจฉัยว่า “เหตุมีอภินิหารเหล่านี้ก็น่าจะมีหลายทาง และค่อยมีมาโดยลำดับ ทางหนึ่งคือเรื่องกาพย์ จินตวิญญูผู้ประพันธ์แต่งขยายเรื่องจริงให้เชื่อ เพื่อต้องการความไพเราะในเชิงกาพย์” (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส 2557) หมายความว่า อภินิหารเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ในเชิงข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ เพราะไม่สามารถพิสูจน์ในเชิงประจักษ์ได้ หากแต่เป็นสิ่งที่คนรุ่นหลังซึ่งเป็นนักจินตกวีแทรกปนเข้าภายหลังเพื่อให้เกิดความไพเราะในเชิงกาพย์กลอนเท่านั้นทรงสันนิษฐานต่อไปอีกว่า “เรื่องเช่นนี้น่าจะได้มาจากหนังสือกาพย์ของจินตกวี ท่านผู้ประพันธ์เป็นเจ้าบท เจ้ากลอนแต่งขยายเรื่องจริงให้เชื่อ” ถ้ามองต่อไปว่า ทำไมเรื่องอภินิหารจึงถูกแทรกเข้ามา พระองค์ทรงวินิจฉัยว่า “เป็นธรรมดาของท่านผู้เป็นมหาบุรุษ ได้เกิดมาทำอุการะอันยิ่งใหญ่แก่โลก จะมีผู้กล่าว สรรเสริญอภินิหารของท่านด้วยประการต่าง ๆ ในปางหลังแต่ยุคของท่าน” (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส 2557) เหตุผลของการมีอภินิหาร ในพุทธประวัติจึงไม่ใช่เรื่องที่มีอยู่จริง ๆ หากแต่อาศัยความเป็นมหาบุรุษและการทำอุการะแก่โลกไว้มาก จึงทำให้คนรุ่นหลังยกย่องพระองค์อย่างเลอเลิศจนถึงกับสอดแทรกเรื่องอภินิหารเข้ามาเพื่อให้ยิ่งใหญ่สมพระเกียรติ

หนังสือพุทธประวัติฉบับของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสเป็นหนังสือสำหรับอ่านนั้นหมายความว่า “พุทธประวัติฉบับนี้มุ่งไปทางวิจารณ์เรื่องเพื่อนำผู้อ่านผู้เรียนให้รู้จักใช้วิจารณ์ญาณ เพราะฉะนั้น ในท้องเรื่องจึงมีทั้งบรรยายความและวิจารณ์คลุกเคล้ากันตลอดไป” แน่นอนว่าเมื่อต้องการให้เป็นหนังสือสำหรับให้คนทั่วไปอ่านโดยเฉพาะชนชั้นนำหรือชนชั้นสูงของสังคมที่มาร่วมงานศพในครั้งนั้นแนวการเขียนจึงมุ่งที่จะนำเอาพุทธประวัติไปสื่อสารสื่อสารกับคนยุคใหม่ที่กำลังตื่นต้นกับแนวคิดแบบวิทยาศาสตร์ คนกลุ่มก็คือคนที่อยู่ในยุคของการหันหลังให้กับจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิ ความเชื่อมากมาย และเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ที่พิสูจน์ไม่ได้ด้วยหลักเหตุผล พุทธประวัติที่เหมาะสมกับคนกลุ่มนี้จึงไม่ใช่พุทธประวัติแนวภิกษุแบบปฐมสมโพธิเถา หากแต่ต้องเป็นพุทธประวัติที่สามารถอธิบายได้ด้วยเหตุและผลแบบวิทยาศาสตร์ ด้วยเหตุนี้จึงไม่แปลกอะไรที่วรรณกรรมชิ้นนี้เต็มไปด้วยการวิพากษ์วิจารณ์ การตั้งคำถาม การตีความ และการวิเคราะห์ในเชิงเหตุผล ในบทความนี้ผู้เขียนจะมุ่งศึกษาเฉพาะผลงานของสมเด็จพระเจ้า เรื่อง “พุทธประวัติ ภาคที่ 1” เป็นหลักโดยจะชี้ให้เห็นว่า ผลงานพุทธประวัติเรื่องนี้มีลักษณะเป็นเหตุผลนิยมอย่างไร ทั้งในแง่การวางโครงเรื่อง การวิพากษ์เรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ และการตีความเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ในแนวทางแห่งเหตุผลนิยม

ดังนั้นพอจะสรุปได้ขั้นหนึ่งว่า ความเข้าใจหรือการรู้เรื่องราวของพุทธประวัติในระดับตำนานหรือประวัติศาสตร์ เป็นความรู้ความเข้าใจมิติหนึ่งของพุทธประวัติทั้งหมด ความเข้าใจพุทธประวัติในทางปาฏิหาริย์ก็เป็นความเข้าใจอีกมิติหนึ่งเช่นกัน กับความเข้าใจในธรรมะซึ่งอันนี้มีความต้นลึกของผู้ที่จะเข้าใจในเรื่องที่จะเข้าใจด้วย นี่ก็เป็นมิติหนึ่งของพุทธประวัติ แต่พุทธประวัติที่มีมาในพระบาลีหรือที่สังเกตได้จากผลงานนฤมิตรกรรมของคนสมัยก่อนนั้นเขาสร้างสิ่งต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วแต่ต้นนั้นเป็นเอกภาพด้วยกันคือพุทธประวัติมีทั้งเรื่องเกี่ยวกับตำนาน เกี่ยวกับปาฏิหาริย์ และเกี่ยวกับพระธรรมรวมกันอยู่อย่างชนิดที่ว่า เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ส่วนผู้ที่สนใจต้องการศึกษาพุทธประวัติในระดับไหนขึ้นอยู่กับความเลื่อมใสศรัทธามากบ้างน้อยบ้าง และขึ้นอยู่กับจริตและอุปนิสัยของบุคคลแต่ละคนด้วย

การแสดงเรื่องประวัติของพระพุทธเจ้าในแง่บุคลาธิษฐาน เป็นการมุ่งที่จะกล่าวโดยยกบุคคลเป็นที่ตั้ง เพื่อให้มองเห็นภาพได้ชัดเจน เข้าใจง่ายไม่สลับซับซ้อน ส่วนใหญ่จะมีเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ เช่น เรื่องเทวดา มาร พรหม เป็นต้น เข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ เป็นจินตนาการของท่านผู้แต่ง เพื่อให้เกิดความอัศจรรย์แก่ผู้ฟังในยุคสมัยนั้น ๆ เป็นที่นิยมกันอยู่มาก แต่ในปัจจุบันอาจจะมองเป็นอีกมุมหนึ่ง ซึ่งก็มีข้อคิดน่าสนใจว่า

สิ่งที่โบราณจารย์ได้สร้างขึ้นไว้เป็นภาพก็มาจากสิ่งที่มองด้วยตา (เนื้อ) ไม่เห็น แต่รับรู้มาได้จากจิตสิกขา สิ่งเหล่านี้มาสู่พระศาสนา ก็เพื่อเป็นเครื่องช่วยอธิบายธรรม อธิบายสภาวะของจิต ของกระแสชีวิตที่เป็นไปตามสภาวะธรรมต่าง ๆ เรื่องเทพ เทวดา ปาฏิหาริย์ ก็เกิดขึ้นด้วยประการฉะนี้ แม้เรื่องปาฏิหาริย์ก็ไม่ใช่เรื่องที่อยู่นอกวิสัยของความเป็นมนุษย์ แต่เราจะต้องทำความเข้าใจในระดับปัจเจกของเราเองว่า เมื่อเรารับรู้เรื่องปาฏิหาริย์ เรามองอย่างไรเปล่า ชีวิตตกอยู่บนความประมาทหรือไม่ เพราะถ้าเราปฏิเสธเรื่องเหล่านี้ตั้งแต่ครั้งที่เรายังไม่มีความเข้าใจ เราก็จะรับคุณค่าของบรรพบุรุษของโบราณจารย์ไม่ได้ ถึงรับได้บ้างก็เพียงเสี้ยวส่วน แม้เรื่องต่าง ๆ ที่เป็นชาดก เรื่องในพุทธประวัติก็มาจากพระโอษฐ์ของพระพุทธองค์ เรื่องเหล่านี้ก็มีเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ผสมผสานอยู่เสมอ มิได้เป็นเรื่องที่อยู่นอกขอบข่ายของพระพุทธศาสนา แต่ก็เป็นเรื่องที่ผสมผสานกันมากับพระธรรม เหมาะที่คนรุ่นใหม่จะได้หาโอกาสทำความเข้าใจ ความเข้าใจของตนเองให้ละเอียดรอบคอบสุขุมลึกซึ้งต่อไป เพื่อว่าจะได้เข้าใจกระแสทางวัฒนธรรมแบบพุทธที่บรรพบุรุษของไทยเราสร้างสมมาเป็นเวลานาน (พุทธทาสภิกขุ 2529,14).เป็นการเข้าใจตนเองอีกภาคหนึ่งซึ่งสุขุมลึกซึ้ง

ส่วนเรื่องความเข้าใจพุทธประวัติในแง่ธรรมาธิฐาน เป็นการมุ่งเน้นการเข้าถึงแก่นแท้ของธรรม มองเรื่องราวที่เป็นอิทธิปาฏิหาริย์ในแง่ของธรรมะ เช่น ตอนพระยามารมาขัดขวางให้เสด็จออกมหาภิเนษกรรม ผู้แต่งยกเอาพระยามารที่เป็นตัวบุคคลในสรวงสวรรค์ชั้นหนึ่งมากล่าวชักชวนให้เกิดความพอใจในสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิที่กำลังจะมาถึง พระโพธิสัตว์จะได้ละทิ้งการออกบวช ถ้ามองในแง่ธรรมาธิฐานก็คือการเกิดขึ้นของกิเลสคือการตัณหาภายในจิตใจของพระโพธิสัตว์ ซึ่งยังมีความอาลัยในราชสมบัติอยู่ แต่ทรงหักห้ามใจได้ เปรียบได้กับการตรัสห้ามพระยามาร เป็นต้น เรื่องบุคลาธิฐานและธรรมาธิฐานในทำนองนี้มีปรากฏอยู่มากในคัมภีร์ปฐมสมโพธิ

ประวัติพระพุทธเจ้าและพระสาวกมีที่มาต่าง ๆ กัน ในชั้นพระบาลีและอรรถกถาได้รวมกันเป็นเรื่องราวติดต่อกันตั้งแต่ต้นจนจบ แต่มีปรากฏเฉพาะเป็นตอน ๆ ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงนิพนธ์ไว้ในคำปรารภหนังสือพุทธธานุพุทธประวัติตอนหนึ่งว่า

เรื่องพุทธธานุพุทธประวัติ ซึ่งพรรณนาความเป็นไปแห่งพระบรมศาสดาและพระสาวกทั้งหลาย ไม่ปรากฏในบาลีประเทศซึ่งผู้สังคิตจนตลอดเรื่องสักแห่งเดียว มีมาในบาลีประเทศนั้น ๆ เพียงเป็นท่อน ๆ เช่นเรื่องประสูติ มาในมหาปทานสูตรแห่งที่ฌนิกาย มหาวรรค เรื่องครั้งยังทรงพระเยาว์มาในติกนิบาต อังคุตตรนิกาย เรื่องตั้งแต่ปรารถนาเหตุที่จะเสด็จออกบรรพชา จนภิกษุปัญจวัคคีย์สำเร็จพระอรหันต์ผล มาในปาสราสีสูตร แห่งมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก เรื่องเสด็จออกบรรพชาแล้วบำเพ็ญทุกรกิริยาจนได้ตรัสรู้ มาในมหาสัจจกสูตร แห่งมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก เรื่องตั้งแต่ตรัสรู้แล้วจนถึงอัคคสาวกบรรพชา มาในมหาวรรคแห่งพระวินัย ทรงบำเพ็ญพุทธกิจนั้น ๆ มาในพระสูตรต่าง ๆ หลายสถาน ตอนใกล้จะนิพพานจนถึงนิพพานแล้ว มัลลกะชัตริย์ในเมืองกุสินาราทำการถวายพระเพลิงพระพุทธรูปแล้วแบ่งพระสารีริกธาตุไว้บ้าง แจกไปในพระนครอื่น ๆ บ้าง มาในมหาปรินิพพานสูตรแห่งที่ฌนิกาย มหาวรรค เรื่องสังคายนาร้อยกรองพระธรรมวินัยตั้งไว้เป็นแบบแผนมาในจุฬวรรคแห่งพระวินัย เรื่องนอกนี้มาในบาลีบ้าง ในอรรถกถาบ้าง มีจนตลอดเรื่อง แต่หนังสือที่อาจารย์ในปางก่อนเก็บข้อความมาจากที่นั้น ๆ ร้อยกรองขึ้นไว้เป็นภาษามคธบ้าง เป็นภาษาอื่นบ้างย่อบ้าง พิศดารบ้าง (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส 2557) กล่าวความเหมือนกันบ้างผิดกันบ้าง มีข้อความที่เราทั้งหลายผู้เกิดในภายหลังพึงเชื่อได้บ้าง

พุทธประวัติเชิงเทววิทยา (Theology)

ปฐมสมโพธิเป็นวรรณกรรมพุทธประวัติของชาวไทยเดิมแพร่หลายในหมู่ชาวไทยยวนไทยอีสานลาวไทลื้อและไทเขินซึ่งมีวัฒนธรรมร่วมกันภายหลังปฐมสมโพธิได้รับความนิยมในหมู่ชาวไทยภาคกลางและชนชาติเพื่อนบ้านของไทยบางชาติได้แก่ชาวมอญและชาวเขมรด้วยปฐมสมโพธิเป็นวรรณกรรมพุทธประวัติที่บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ด้วยภาษาต่าง ๆ มากถึง 9 ภาษาทั้งภาษาบาลี ภาษามอญ ภาษาเขมร และภาษาตระกูลไทอีก 6 ภาษาบันทึกไว้ด้วยตัวอักษรที่แตกต่างกัน 3 กลุ่มปฐมสมโพธิฉบับที่เก่าแก่ที่สุดคือปฐมสมโพธิภาษาบาลีอักษรธรรมล้านนาแต่งขึ้นที่เมืองท่าส้อยแห่งอาณาจักรล้านนา ปฐมสมโพธิสำนวนนั้นนอกจากเป็นที่มาของปฐมสมโพธิภาษาไทยหลายภาษาแล้วยังวิวัฒนาการเรื่อยมาจนเป็นปฐมสมโพธิกถาพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรสซึ่งกองธรรมสนามหลวงแห่งราชอาณาจักรไทยได้ประกาศกำหนดให้ใช้เป็นแบบเรียนในหลักสูตรชั้นประถมขึ้นเอกจากตั้งแตปีพุทธศักราช 2506-ปัจจุบัน

เนื้อเรื่องดั้งเดิมของปฐมสมโพธิเป็นประวัติของพระโพธิสัตว์สิทธัตถะมีทั้งที่สอดคล้องกับเนื้อเรื่องในวรรณกรรมพุทธประวัติสายบาลีและนอกสายบาลี ภายหลังเนื้อเรื่องของปฐมสมโพธิได้

วิวัฒนาการจนกลายมาเป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อเรื่องเกี่ยวแก่พุทธชีวประวัติและพุทธศาสนประวัติ แม้ว่าเนื้อเรื่องของปฐมสมโพธิจะวิวัฒนาการไปจนยาวกว่าเดิมถึง 1 เท่า แต่เนื้อเรื่องของปฐมสมโพธิภาษาบาลีสำนวนล้านนาซึ่งเป็นฉบับที่เก่าที่สุดยังคงเป็นแกนของปฐมสมโพธิทุกฉบับและชื่อเรื่องเดิมยังคงใช้ต่อกันเรื่อยมา เนื้อเรื่องส่วนใหญ่ของปฐมสมโพธิภาษาบาลีและปฐมสมโพธิภาษาไทยพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรสสอดคล้องกับปฐมสมโพธิฉบับอื่น ๆ เฉพาะรายละเอียดของเรื่องและลำดับเรื่องในตอนพระพุทธเจ้าผจญธิดาพญามารในปริกษามารวิชัยเท่านั้นที่แตกต่างกับปฐมสมโพธิฉบับอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัดเพราะทรงชำระให้ต้องตามเนื้อเรื่องที่มีมาในพระบาลีและอรรถกถาภาษาบาลี ลำดับเรื่องตอนพระพุทธเจ้าผจญธิดาพญามารที่ทรงแก้ไขแล้วนี้ไม่ปรากฏในปฐมสมโพธิสำนวนอื่น ๆ ทั้งหมดยกเว้นปฐมสมโพธิกถาภาษาเขมรซึ่งแปลไปจากปฐมสมโพธิกถาภาษาไทย ปฐมสมโพธิภาษาบาลี และปฐมสมโพธิกถาพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรสมีเนื้อเรื่องสอดคล้องกับวรรณกรรมพุทธประวัติสายบาลีที่มีอยู่ก่อนหน้าเป็นปฐมสมโพธิที่มีเนื้อเรื่องละเอียดสมบูรณ์ที่สุดในบรรดาคัมภีร์ชื่อปฐมสมโพธิทั้งหมดที่พบ

พุทธประวัติเป็นสิ่งที่พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่สนใจศึกษา เพื่อจะได้ทราบความเป็นมาของพระพุทธรูปผู้ทรงประกาศคำสอนและทรงให้กำเนิดพระพุทธศาสนาขึ้นมา เป็นสิ่งที่เกี่ยวพันถึงศรัทธาที่มีต่อพุทธศาสนาและการปฏิบัติตามหลักคำสอน เมื่อมีผู้สนใจเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ จึงเกิดการแต่งประวัติพระพุทธรูป อาศัยหลักฐานจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาเป็นหลัก มีบางส่วนที่เพิ่มเติมเข้ามาตามความคิดและความเชื่อของผู้แต่ง โดยมีจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกัน บางส่วนต้องการเน้นเรื่องของอิทธิปาฏิหาริย์ บางส่วนต้องการเน้นเฉพาะเนื้อหาที่เป็นประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูป มีทั้งที่เป็นบุคลาธิษฐานและธรรมาธิษฐาน ท่านพุทธทาสภิกขุได้จัดแบ่งกลุ่มแนวคิดการนำเสนอพุทธประวัติเป็น 3 แนวทางว่า

การร้อยกรองหนังสือพุทธประวัตินั้น เมื่อสังเกตดูเป็นอย่างดีแล้วปรากฏว่า มีทางจะร้อยกรองหนังสือพุทธประวัติได้ถึง 3 แนวทางด้วยกันเป็นอย่างน้อย แนวหนึ่ง เป็นหนังสือมุ่งโดยตรงในการที่จะชักชวนคนให้เลื่อมใส และโดยเฉพาะคือคนส่วนใหญ่ที่มีชนชั้นศึกษา ได้แก่คนชาวบ้านทั่ว ๆ ไป ซึ่งต้องหนักไปทางปาฏิหาริย์ เช่น หนังสือปฐมสมโพธิกถาและลิลิตวิสูตรเป็นตัวอย่าง จัดเป็นหนังสือพวกสรรเสริญพระคุณหรือ Gospel ไปพวกหนึ่ง ซึ่งนับว่าเป็นผลดีเลิศไปทางหนึ่ง คือยึดเหนี่ยวน้ำใจคนให้ติดแน่นในศาสนาของตนได้นั่นเอง แต่เนื่องจากมุ่งหนักไปทางปาฏิหาริย์เกินไปนั่นเอง ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายขึ้นแก่พวกนักศึกษาหรือนักปฏิบัติธรรมโดยตรง การมีหนังสือพุทธประวัติแต่เพียงประเภทนี้ประเภทเดียวจึงไม่เป็นการเพียงพอ ทำให้ต้องมีประเภทอื่นด้วย แนวที่สอง มุ่งแสดงไปในทางตำนานหรือประวัติศาสตร์ ซึ่งมุ่งแสดงแต่เรื่องราวที่ทำให้คนทั้งหลายเห็นว่าเป็นความจริง และมีหลักฐานตามกฎหมายแห่งวิชาประวัติศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์ อันเป็นที่สนใจของนักศึกษาแห่งสมัยปัจจุบันนี้ ซึ่งมีหนังสือพุทธประวัติของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หรือหนังสือ Life of Buddha ของ Dr.E.J. Thomas เป็นตัวอย่าง แต่อย่างไรก็ตามทั้งสองแนวนี้นี้ยังไม่เป็นที่สนใจของคนอีกพวกหนึ่ง คือพวกนักปฏิบัติธรรมที่ใคร่จะทราบว่าพระองค์ทรงมีชีวิตแห่งการปฏิบัติธรรมมาตั้งแต่ผนวชจนถึงตรัสรู้ ประกาศศาสนาและกระทั่งถึงวาระสุดท้ายคือการปรินิพพานเป็นอย่างไรโดยไม่มี ความสนใจในเรื่องเกี่ยวกับปาฏิหาริย์ หรือข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ เหตุนี้จึงมีความจำเป็นทางธรรมชาติ ที่จะต้องมีหนังสือพุทธประวัติแนวอื่นจากสองแนวนี้อีก อันได้แก่แนวที่สาม มุ่งแสดงแต่ในทางธรรมล้วน ๆ คือแสดงธรรมะให้ปรากฏชัดอยู่ทุก ๆ อากัปกิริยาของพระองค์ เพื่อเป็นหลักการแห่งผู้หวังจะดำเนินตาม เราจะเห็นได้ชัดเจนทีเดียวว่าหนังสือที่มุ่งแสดงปาฏิหาริย์ก็แสดงหรือเลือกแสดงให้ละเอียด

แต่ตอนที่จะต้องแสดงเป็นธรรมบรรยาย และไม่แสดงส่วนที่เป็นแง่คิดทางตำนานหรือประวัติศาสตร์เลย และหนังสือพวกที่แสดงตำนานหรือประวัติศาสตร์นั้นเล่า ก็วินิจฉัยแต่ในแง่ที่จะเป็นไปได้ทางตำนานหรือประวัติศาสตร์ ไม่แสดงทางปาฏิหาริย์ หรือทางธรรมบรรยายเลย อันนี้เป็นการชี้ชัดถึงความต่างออกไปของหนังสือพุทธประวัติประเภทที่มุ่งแสดงในทางธรรมหรือชี้ร่องรอยแห่งการปฏิบัติโดยตรง (พุทธทาสภิกขุ, 2529, 4)

ข้าพเจ้าใช้วิธีดำเนินเค้าเรื่องไปตามลักษณะของหนังสือ Gospel of the Buddha ของ P. Carus ซึ่งมีจุดประสงค์เปรียบเทียบกับหนังสือ เกียรติคุณแห่งพระเยซูคริสต์ ของคณะคริสเตียนมิชชันนารี ข้อความที่แปลกไปจากที่เราเคยได้ยินได้ฟังกันอยู่ตามธรรมดานั้น ส่วนมากมาจากหนังสือพุทธจริตของท่านอัสวโฆสแห่งอินเดีย ซึ่งร้อยกรองไว้เมื่อราว พ.ศ. 600 และเป็นหนังสือที่ได้รับความนิยมอย่างยิ่งในฝ่ายตะวันตก และยังมีจากหนังสืออื่น ๆ อีกหลายเล่ม และมีหลายตอนที่รวบรวมจากหนังสือ Light of Asia ของ Sir Edwin Arnold โดยเฉพาะ (พุทธทาสภิกขุ, 2544)

การตีความอภินิหารในพุทธประวัติที่มาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก

คัมภีร์ที่กล่าวถึงพุทธประวัติมีอยู่หลายคัมภีร์ ในพระไตรปิฎกมีหลักฐานปรากฏอยู่ในมหาวรรค พระวินัยปิฎก แต่ไม่ตลอด ในชั้นอรรถกถาก็มีหลายเล่ม เช่น นิทานกถา อรรถกถาชาดก และสุมังคลวิลาสินี อรรถกถาที่หมื่นกาย สีสันชวรรค นอกจากนี้ในปกรณ์ที่แต่งขึ้นในยุคหลังก็มีหลายคัมภีร์ เช่น สัมภารวิปาก สัมปิตติตมทานิทาน ชินมทานิทาน ชินาลังการ ปฐมสมโพธิ พุทธานุประวัติ และชินกาลมาลีปกรณ์ ในจำนวนนี้ที่นิยมกันมากที่สุดในประเทศไทยคือ คัมภีร์ปฐมสมโพธิ แสดงเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติพระพุทธรูปเจ้าที่มีเรื่องราวทั้งที่เป็นบุคลาธิษฐานและธรรมาธิษฐาน มีทั้งส่วนที่แสดงอิทธิปาฏิหาริย์เพื่อให้เกิดความศรัทธาในพุทธศาสนา คัมภีร์นี้แต่งขึ้นในล้านนา ประมาณพุทธศตวรรษที่ 21-22 เป็นภาษาบาลี ผู้แต่งคือพระสุวรรณรังสีเถระ แต่ปีที่แต่งยังไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจน ต่อมาได้มีการชำระและแต่งเพิ่มเติมกันต่อ ๆ มา ในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ และคัดลอกกันต่อ ๆ มา จึงเกิดความคลาดเคลื่อนจากต้นฉบับเดิม

การพรรณนาประวัติของศาสดาผู้ประกาศศาสนาและให้กำเนิดศาสนานั้นย่อมเป็นธรรมดาที่จะมีเรื่องราวเกี่ยวกับอิทธิปาฏิหาริย์โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหตุการณ์ช่วงประสูตินั้นจะต้องปรากฏเหตุอัศจรรย์เพื่อยังความศรัทธาเลื่อมใสให้เกิดขึ้นแก่ศาสนิกชนผู้นับถือศาสนานั้น ๆ ไม่เว้นแม้แต่พระพุทธรูปศาสนา เรื่องราวเกี่ยวกับอิทธิปาฏิหาริย์ของพระพุทธรูปเจ้าตอนประสูติและตรัสรู้ขึ้นถ้าตีความตามหลักอรรถปริวรรตศาสตร์เราก็จะได้รับมุมมองไปอีกทัศนะหนึ่ง ในบทความนี้ผู้เขียนขอตีความเหตุการณ์ตอนประสูติและตรัสรู้ของพระพุทธรูปเจ้า พระพุทธรูปเจ้าทรงปฏิวัติความเชื่อของสังคมที่ได้รับมาจากคัมภีร์พระเวท โดยพระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงให้เห็นว่ามนุษย์เป็นผู้ประเสริฐสูงสุดเหนือกว่าเทพเจ้าใด ๆ สมดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “ดูก่อนอานนท์ พระโพธิสัตว์ที่ประสูติในบัดนี้ ประดิษฐานพระบาททั้งสองเสมอกันบนแผ่นดิน หันพระพักตร์ไปทางทิศอุดร เสด็จไปด้วยย่างพระบาท 7 ก้าว เมื่อเทพบุตรกั้นเศวตฉัตรตามเสด็จ พระโพธิสัตว์จะเหลียวดูทิศทั้งปวง, และทรงเปล่งพระวาจาอย่างผู้้องอาจว่า

“อโคหมสมิ โลกสส

เสฏฐโหมสมิ โลกสส

อยมณติมา ขาติ

นตถิทานิ ปุนพภโวติ.

แปลว่า เราเป็นผู้เลิศในโลก เราเป็นผู้เจริญที่สุดในโลก เราเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในโลก ขาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ ภาพใหม่ของเราจะไม่มีอีก” (ม.อ., (ไทย) 14/377/146)

การกล่าวเช่นนี้ถือว่าเป็นการประกาศอิสรภาพของมนุษย์ เนื่องจากว่าก่อนหน้านี้ชาวชมพูทวีปมีความเชื่อว่าชีวิตขึ้นอยู่กับพระพรหม และเทพเจ้าต่าง ๆ พระพรหมได้กำหนดชะตาชีวิตมนุษย์ ดังนั้นมนุษย์ต้องสยบยอมต่ออำนาจเทพเจ้า เมื่อเป็นเช่นนั้นมนุษย์ก็ต้องเอาอกเอาใจเทพเจ้าให้ช่วยเหลือด้วยการทำพิธีบวงสรวง อ้อนวอน หรือบูชาด้วย โดยมีการพราหมณ์เป็นผู้ติดต่อกับเทพเจ้า เนื่องจากว่าพราหมณ์เป็นผู้รอบรู้ในพระเวท ดังนั้นพราหมณ์จึงนำความต้องการของเทพเจ้ามาบอกมนุษย์ว่าต้องทำพิธีบูชาอย่างไร ทำให้สังคมอินเดียในอดีตถึงปัจจุบันมอบความหวังไว้กับเทพเจ้าทุกอย่าง แต่พระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นว่ามนุษย์เป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตของตัวเองได้โดยการกระทำ ดังนั้นคำสอนที่พระพุทธองค์นำมาหักล้างความเชื่อในเทพเจ้าคือคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมนั่นเอง เราจะต้องทำเหตุเพื่อให้ผลที่เราต้องการ ซึ่งเป็นการกระทำที่คู่กับความเพียร ไม่ใช่การดลบันดาลที่คู่กับการอ้อนวอน เนื่องจากมนุษย์มีความอ่อนแอที่จะโน้มเอียงไปในทางที่ไม่เพียรพยายาม แล้วก็หันมาพึ่งปัจจัยภายนอกมาช่วยทำให้ แต่หลักของพระพุทธศาสนาสอนให้คนต้องทำเองเพื่อจะได้พัฒนาตนเองอยู่เสมอ ดังนั้นการประสูติของพระพุทธองค์จึงถือว่าการประกาศอิสรภาพของมวลมนุษย์ด้วยการดึงจากเทพมาสู่ธรรม นอกจากนั้น การเสด็จดำเนินได้ 7 ก้าว ของพระพุทธเจ้าตอนประสูติจากครรภ์มารดา เราสามารถตีความตามหลักอรรถปริวรรตศาสตร์ได้ว่า พระพุทธองค์สามารถเผยแผ่ประกาศพระพุทธศาสนาไปได้ 7 แคว้นแคว้น คือ แคว้นสักกะ แคว้นมคธ แคว้นโกศล แคว้นวัชชี แคว้นอวันตี แคว้นกาสิ แคว้นมัลละ (ตามการตีความของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส) หรือพระพุทธศาสนาจะกระจายไปถึง 7 ทวีปในยุคปัจจุบัน คือ ทวีปเอเชีย ทวีปยุโรป ทวีปอเมริกาเหนือ ทวีปอเมริกาใต้ ทวีปแอฟริกาเหนือ ทวีปแอฟริกาใต้ และทวีปออสเตรเลีย ส่วนท่านพุทธทาสภิกขุตีความว่าการเสด็จดำเนินได้ 7 ก้าวหมายถึงหลักธรรมคือ โพชฌงค์ 7 ประการ อันได้แก่ สติ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา อันเป็นคุณธรรมที่เป็นคุณเครื่องของการตรัสรู้ นอกจากนั้นเรายังสามารถตีความในเชิงจิตวิทยาการศึกษาได้อีกว่า เด็กทารกที่เกิดมาตั้งแต่แรกคลอดจนถึงอายุ 7 ขวบ จะมีสภาวะจิตที่บริสุทธิ์เหมือนจิตของพระพุทธเจ้า เปรียบประดุจกระดาษที่ขาวสะอาด เพราะทุกสิ่งที่พ่อแม่หรือคุณครูอบรมสั่งสอนจะถูกประทับไว้ที่จิตใต้สำนึกกลายมาเป็นอุปนิสัยสันดานที่ติดตัวเด็กคนนั้นไปจนตลอดชีวิต

สรุป

ประวัติของพระพุทธเจ้าเป็นที่นิยมสนใจศึกษาของพุทธศาสนิกชน เนื่องจากเป็นประวัติเรื่องราวของศาสดาผู้ก่อกำเนิดพระพุทธานุชา ซึ่งผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะของการประพันธ์ ดังนี้ 1.พุทธประวัติเชิงจินตกวีหรือเชิงเทววิทยา (Theology) 2.พุทธประวัติเชิงประวัติศาสตร์หรือเชิงมนุษยนิยม (Humanism) พุทธประวัติทั้งสองแบบมีผู้แต่งกันหลายคน มีหลายฉบับหลายสำนวน ส่วนใหญ่เป็นการนำสำนวนแรกมาปรับปรุงและเพิ่มเติมเนื้อหาเข้าไปอีก สำนวนภาษาจึงมีทั้งส่วนที่เหมือนกันและแตกต่างกันตามยุคสมัย น่าสนใจศึกษาค้นคว้าแต่คัมภีร์ยังมิได้มีการตรวจชำระและศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบด้านประวัติความเป็นมา ประวัติผู้แต่ง นอกจากนี้เนื้อหาที่แตกต่างกันในแต่ละสำนวน ได้แสดงถึงคติความเชื่อต่าง ๆ กัน และสามารถศึกษาคติความเชื่อและการพัฒนาแนวความคิดเกี่ยวกับประวัติพระพุทธเจ้าได้ กล่าวโดยสรุป พุทธประวัติเชิงเทววิทยาจะเห็นได้จากคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา ซึ่งมีทั้งฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทย เล่มที่เป็นที่ยอมรับคือปฐมสมโพธิกถาของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ขณะที่พุทธประวัติเชิงมนุษยนิยมปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่อง “พุทธประวัติ” ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ถือว่าเป็นวรรณกรรมสำคัญเรื่องหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นแนวโน้มวรรณกรรมของสังคมไทยในยุคปฏิรูปพระพุทธศาสนาให้ทันสมัยแบบ

ตะวันตก และเป็นวรรณกรรมที่ยังมีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างยาวนานจนเท่าทุกวันนี้ เพราะปัจจุบันยังใช้เป็นหลักสูตรพระปริยัติธรรมอยู่ สิ่งที่ถูกถ่ายทอดออกมาให้ปรากฏในวรรณกรรมชิ้นนี้ คือ วิธีคิดแบบตะวันตกของผู้นิพนธ์ อันสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงอย่างสิ้นเชิงของจักรวาลวิทยาแบบ ไตรภูมิและจารีตการเขียนพุทธประวัติแบบดั้งเดิม สิ่งที่เหลือให้เราเห็นคือ การวิพากษ์วิจารณ์ การตั้งคำถาม การตีความ การวิเคราะห์ในเชิงเหตุผล และการตัดทิ้งซึ่งเนื้อหาที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยศาสตร์สมัยใหม่ นอกจากนั้น ยังสะท้อนถึงแนวคิดแบบมนุษยนิยมที่พยายามจะนำเสนอประวัติของพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นบุคคลทางประวัติศาสตร์คนหนึ่ง ไม่ใช่บุคคลศักดิ์สิทธิ์ที่เต็มไปด้วยเรื่องอภินิหาร เมื่อมองในแง่สังคมแน่นอนว่าวรรณกรรมชิ้นนี้เป็นผลิตแห่งบริบทสังคมไทยยุคนั้น ในขณะเดียวกัน ก็เป็นความพยายามผู้ประพันธ์ที่จะนำพระพุทธศาสนาแบบใหม่ไปสื่อสารกับคนในยุคของท่าน

บรรณานุกรม

- ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. (2515). พระประวัติและพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรบริการ,
- ธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), (2538). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 8, กรุงเทพฯ โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
- ธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), (2530). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525. พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ อักษรเจริญทัศน์,
- พระเถระ 30 รูป. ปฐมสมโพธิ 30 ปริจเฉท. พระเถระ 30 รูป แต่งถวายรัชกาลที่ 5, พระนคร : โรงพิมพ์ไท, 2471.
- พิมลธรรม (ชอบ อนุจารีมหาเถระ ร.บ.), พุทธประวัติทัศนศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ 5, (พิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ ในการทำบุญอายุครบ 4 รอบ 48 ปี พระเมธีวราญาณ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโอรสาราม 15 พฤษภาคม 2539).
- พุทธทาสภิกขุ. (2529). พุทธประวัติจากพระโอษฐ์. พิมพ์ครั้งที่ 10, สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ,
- พุทธทาสภิกขุ. (2544). เกียรติคุณของพระพุทธเจ้า. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ,
- วชิรญาณวโรรส, (2529). สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. พุทธานุพุทธประวัติ. พิมพ์ครั้งที่ 26, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
- สมเด็จพระสังฆราช (ปสุตฺต). (2538). ปฐมสมโพธิ. กรุงเทพฯ. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
- สมภาร พรหมทา. (2534). พุทธศาสนมหายาน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- สุนทร ณ รั้งสี. (2537). ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
- สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2525). อุปกรณ์วรรณคดีทางพระพุทธศาสนา คู่มือพระปฐมสมโพธิ. พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ ไทยวัฒนาพานิช,
- เสถียรพงษ์ วรรณปก. (2539). พุทธศาสนา : ทศนะและวิจารณ์. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2539.
- เสมอ บุญมา. (2536). อรรถาธิบายและวิเคราะห์ศัพท์ในปฐมสมโพธิกถา. กรุงเทพฯ : หจก.สำนักพิมพ์ประกายพริก,
- รัตนปัญญาเถระ, พระ. ชินกาลมาลีปกรณ์. แสง มณีวิฑูร ผู้แปล. พิมพ์ครั้งที่ 4, ในงานพระราชทานเพลิงศพ

ศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร, (2517).กรุงเทพฯ,
วงเดือน สุขบาง.(2524).การศึกษาปฐมสมโพธิกถาในแนวสุนทรียะ. ปริญญานิพนธ์การศึกษา
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,
วัลลีย์ ภิงคารวัฒน์. (2522).ชีนาลังการ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์. วิทยานิพนธ์ปริญา
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย,
